

VÝZNAMNÁ ŠTÚDIA O T. G. MASARYKOVI

Odstrániť mlčanie, zbaviť postavu T. G. Masaryka aj čítankovej legendárnosti, aj zaujatého znehodnocovania, a prispieť novými postrehmi k poznaniu tohto významného mysliteľa — to sú zhruba snahy M. Machovca v monografii o T. G. Masarykovi.¹

Štruktúra práce zodpovedá tomuto zámeru. Vzhľadom na protikladný vývoj hodnotiacich hľadísk, i vzhľadom na mlčanie posledných rokov, ktorého zmysel sa tiež nenápadne menil, objasňuje si autor aspoň všeobecne množstvo rozdielnych prístupov k tejto významnej osobnosti našich dejín. Dokazuje nesprávnosť ako redukovania Masaryka len na posledné štvrtstoročie jeho života i tvorby, či už v kladnom alebo zápornom zmysle slova, tak i prístup určovaný nie postojom k Masarykovi, ale predovšetkým k historickej skutočnosti tzv. prvej republiky. Úvahy M. Machovca v tejto úvodnej časti sú vyjadrením požiadavky, postulovanej v posledných rokoch tiež v prácach L. Nového a niektorých ďalších, odpútať sa od jednostranne historizujúceho, no vo svojej podstate vlastne ahistorického prístupu. „Jasné vedomí historičnosti »Masarykovy republiky« umožní, aby konečne i tato epocha a čelní činitelé kultury té doby byli studováni bez oné apriorní citové předpojatosti, bez postoje spíše účastnický putaného než vskutku hledačského...“ (str. 14) „Masarykova republika — dosud hlavní překážka přístupu k životnímu dílu Masarykovu — je už dnes skutečností historickou..., ani nemůže být předmětem úvah“ — pro či proti“, jak tomu nepochybně ještě bylo na sklonku druhé světové války a v letech bezprostředně následujících.“ (str. 13).

I keď to charakter práce bezprostredne nevyžadoval, nevyhol sa autor otázke teoretických vplyvov na formovanie Masaryka ako mysliteľa. Je to oblasť veľmi podrobne rozpracovaná staršou literatúrou, ale tiež oblasť plná protichodných záverov. V štúdiu sa zdôrazňujú hlavne také vplyvy a naznačujú také myšlienkové filiacie, ktoré sú buď veľmi výrazné, alebo zapadli v podrobnom líčení niektorých predošlých bádateľov (Nejedlý a niektorí ďalší). Množstvo existujúcich čiastkových postrehov na tento problém umožnilo konkrétne zaradiť túto oblasť úvah do vtedy existujúcich filozofických súvislostí.

Ani kapitola venovaná otázke filozofického zaradenia T. G. Masaryka sa neobišla bez vyrovnania sa s „tradičnými“ zariadeniami. Machovec vychádza z pozoruhodného faktu, že doteraz sa nielen vyriekli, ale i solídny argumentami bránili najprotichodnejšie názory na filozofický postoj T. G. Masaryka. To znamená, že na doterajšie spôsoby či kritériá zaradovania sa nemožno spoliehať. Snaha po prekonaní tejto evidentnej rozpornosti núti autora ísť ďalej, vychádzať predovšetkým z toho, že pre Masaryka nie je ľudská existencia totožná so sumou literárne fixovateľných názorov; táto predošlá „identifikácia“ viedla ku vzniku nepreberného množstva antinómií v hodnotení teoretického odkazu Masaryka. Autor teda vychádza z otázky: „Jaký je to typ člověka, který mohl vyvolat na přelomu 19. a 20. století právě takové nejprotichodnější antinomie?“ (str. 40).

¹ Tomáš G. Masaryk, Praha 1968, Svobodné slovo, edícia Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

Vziať za východisko onu rozpornosť — to je jeden dôležitý predpoklad, ako prejsť od Masaryka „javového“ k jeho podstate. K tej sa však možno dostať i doteraz nezvyklou metódou — využitím či dešifráciou toho, čo dozrelo neskôr, čo bolo neskôr pojmom vyjadrené jasnejšie, ale čo už existovalo v časoch Masarykovho života, i keď nie v tých istých štruktúrach a vzťahoch.

Masaryk nebol systematik, ale hlavne kritik moderného obdobia — preto treba na jeho pochopenie, ale i na vysvetlenie zdanlivej neriešiteľnosti masarykovských antinómií mať hlboký zmysel pri hľadaní „znakov“ na priradenie k jednotlivým filozofickým systémom. To je ďalšie, veľmi dôležité metodologické usmernenie. Kľúčom k pochopeniu takého filozofa, akým bol Masaryk, nemá byť ani obligátne triedenie podľa schémy: veda — filozofia — náboženstvo — politika, ale skôr, ako hovorí autor štúdie, kritika zdanlivej samozrejmosti tohto oddelenia z hľadiska totality človeka.

Aj keď už niektoré staršie práce označovali Masaryka za filozofa krízy (napr. Nejedlý) — predovšetkým na základe toho, že z jeho tvorby bolo ťažšie zistiť jeho vlastné názory, než nájsť kritický postoj k rôznym cudzím teoretickým východiskám a záverom — predsa len sa jeho interpreti pokúšali hľadať koniec koncov vlastné Masarykovo názorové stanovisko. Autor si pri tejto príležitosti zaujímavým spôsobom dáva otázku: musí byť názorové stanovisko či hľadisko kritika nevyhnutne totožné so stanoviskom v zmysle fixovanej alebo aspoň fixovateľnej jednoznačnosti názoru? (str. 67) Čo keď je tým „hľadiskom“ práve domýšľanie vnútornej logiky kritizovaných názorov, systémov? (str. 68) Tým je naznačené riešenie: nepristupovať k Masarykovi ako k filozofovi obvyklého „názorového“ typu.

Za niečo, čo je Masarykovej filozofii vlastné, čo ju stmeluje a tvorí, považuje Machovec jeho záujem o existenciu človeka, záujem o vnútornú štruktúru ľudskej

existencie. Z tohto stanoviska má náplň Masarykovho habilitačného spisu tematicky i spôsobom spracovania eminentne existenciálny charakter. I keď sa Masaryk nikdy nestal teoretikom existencializmu, predsa jadro jeho filozofie spočíva, ako hovorí autor štúdie, v určitom „předjímání problémů a postojů existenciální a antropologické filosofie 20. století“ (str. 197). Nevyklučuje pritom, že jeho súčasníkom i neskorším interpretom sa mohlo javiť pole jeho skúmania predovšetkým v oblasti „tradičných“ filozofických problémov.

Aktívna účasť Masaryka pri riešení akútnych politických a spoločenských otázok, široká škála známych publicistických vystúpení (polemika okolo rukopisov, boj proti antisemitizmu, klerikalizmu a pod.), teda sféra aktívnej činnosti našla svoje zhodnotenie v osobitnej kapitole o pomere mysliteľa k politike. Táto časť knihy sa úspešne vyrovnáva s jednostrannými metódami nekritického obdivu, ale na druhej strane hlavne s metódami domnelej triedenej zásadovosti, ktoré neprispeli, ba sťažili skutočné vyrovnanie sa s odkazom pozitívnych stránok Masarykovho diela.

Za skreslenie základov myšlienkového úsilia filozofa sa v štúdiu považuje prosté a veľmi časté priradovanie Masarykovej filozofie k filozofii dejín. Všetky Masarykove úvahy o historických udalostiach smerujú do otázok autenticity dejinného vedomia. Masarykovi ide o také transformovanie minulej skutočnosti, ktoré by prospelo budúcnosti ako aktivizujúci impulz. Pri tejto príležitosti si zaslúži pozornosť inverzia náplne Masarykovho pojmu „humanity“ v zložitých súvislostiach sporov so socialistickým hnutím v neskoršom období. Vlastný myšlienkový obsah Masarykovho pojmu „humanity“ umiestňuje autor do blízkosti pojmov angažovanosti, aktivity a vysvetľuje príčiny známeho výkladu tohto pojmu ako „umftvovania“ aktivity.

Za najúspešnejšie vyjdarenie Masarykovho filozofického úsilia považuje Machovec spis *Moderní člověk a náboženství*.

Články v ňom obsiahnuté vznikli v časoch vrcholnej filozofickej tvorby mysliteľa a spisy neskoršieho obdobia sú do určitej miery precizáciou názorov, ku ktorým Masaryk dospel približne už v 90. rokoch a na konci storočia. Otázka pomeru Masaryka k náboženstvu je tiež jednou z najfrekventovanejších, ale i najzložitejších v masarykovskom bádání. I v tejto oblasti sa dospelo od polôh kritiky jeho „ateizmu“ až k polohám kritiky jeho „fideizmu“. Ak ho teda v predchádzajúcich častiach štúdie autor nazýva kritikom mnohostrannej ľudskej činnosti, je ním i v oblasti náboženstva; ani ono mu nie je samoúčelom, je produktom ľudskej činnosti a i v ňom mysliteľ hľadá to autentické alebo človeku cudzené. Tak ako v pomere k vede, k filozofii, k dejinám, k politike, i v pomere

k náboženstvu je Masaryk „postulátorem opravdovosti ľudskej existencie“ (str. 149).

Charakter edície, v ktorej monografia o Masarykovi vyšla, predurčil, že nebolo možné venovať viac pozornosti skúmaniu širších myšlienkových kontaktov teoretického odkazu mysliteľa s vývojom európskej a svetovej filozofie, to však zrejme presahuje zámer autora.

K štúdiu sú pripojené i ukážky z Masarykovej filozofickej produkcie. Tým, že autor predkladá úryvky hoci aj zo známych, v poslednom štvrtstoročí však nevychádzaných filozofických statí, dáva mladšej filozofickej verejnosti jednu z možností, aspoň informatívne sa oboznámiť s myšlienkovým odkazom významnej postavy našej minulosti.

Viera Hudečková

KOŁAKOWSKÉHO VYMEZENÍ POZITIVISTICKÉ FILOSOFIE*

Koľakowského knižná publikace *Filosofie positivizmu* je prvá polskou syntetickou prácou z dejín pozitivistického myslenia, ktorá svojimi metodologickými predpokladmi tkvíc v dialektickom strukturalizme, zachytávajúcím toto pozitivistické myšlienkové hnutie v jeho pohybovej dynamike. Východiskom pre vymezenie pozitivistickej filozofie jetedy dialektické myslenie s pojetím dynamické významové struktúry, ktorou zakladajú nejen zkoumané rozmanité konstituujúce složky, ale i samotné spôsoby zkoumání s genetickou a historickou vrstvou, s popisnou, vysvetľujúcou a hodnotiacou rovinou. Takové vidění umožňuje ruzná posunutí zorných uhlů. Porozumět těmto posunutím lze jen ze vzájemných promítnutí všech důležitých složek zúčastňujících se tohoto zachycování minulých, přítomných a také do budoucna ubíhajících směřování. Takový myšlenkový přístup k problematice vyplývá z filosofického přesvědčení, že naše lidská kultura pozůstává

z rozličných uznávaných a zakazovaných, vedle sebe ve shodě existujících a také navzájem ostře si odporujících hodnot, které nelze převést na jednoznačně uspořádavající hodnotovou stupnici. Rozmanitost reality v celé své rozloze, představující své roviny ve vyhraněných prostředcích kulturní činnosti, nelze zachytit jinak než právě těmito prostředky hodnotově mnohovrstvené kultury. Filosofický obraz obsahuje v sobě nejen výsledek člověkovy zmocnění se skutečností v její rozmanitostech, nýbrž zároveň i předpoklad tohoto uspořádání souvislostí v celostní vizi, v níž ústředním vztažným bodem je člověk sám, subjektivita se schopností intencionálního pronikání do předmětu živé tvorby.

Mezi nejprůznačnější rysy této publikace

* Leszek Kołakowski, *Filozofia pozytywistyczna* (od Humea do Koła Wiedeńskiego), Warszawa 1966, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 240 strán.